

Ten geleide

Het is geen toevalligheid dat het eerste artikel in deze nieuwe aflevering van "Tilburg" handelt over een belangrijk hoogtepunt uit onze recente stadsgeschiedenis, de bevrijding op 27 oktober 1944. De auteur F.P.M. Janse beschrijft de ontwikkeling en samenhang van militaire en civiele gebeurtenissen in en rond de stad. Waarom werd Tilburg niet begin september 1944 bevrijd? Waarom de laatste zware beschieting van een "militair" ontruimde stad? Waarom geen zegevierende intocht voor de Irenebrigade? Welke bijdrage leverde het Tilburgse verzet tijdens dit bevrijdingsoffensief? Allemaal vragen die de auteur beantwoordt. Het artikel is een gedeelte uit een in 1984 door hem te publiceren boek over Tilburg in de Tweede Wereldoorlog.

Ton Wagemakers publiceert zijn tweede artikel in de serie "Textieltekens". Het thema van deze aflevering is het kettingdrogen. De auteur confronteerde een oud-wever met foto's van deze oude techniek en verkreeg zodoende een gedetailleerd beeld van het kettingdrogen.

In het derde artikel gaat Marjan Rossen in op het begin van de sociale woningbouw in Tilburg, waarbij vooral de activiteiten van woningbouwvereniging St. Joseph in de eerste jaren worden belicht. Deze studie is een onderdeel van een vergelijkend onderzoek over de beginfase van de sociale woningbouw in Tilburg en Enschede.

Het onderzoek zal resulteren in een dissertatie.

In de rubriek "Tilburg kort" wordt aandacht besteed aan twee recent verschenen boeken over Tilburg. Wegens ruimtegebrek kan deze rubriek helaas nog niet worden uitgebreid met nieuws over ontwikkelingen op het gebied van monumentenzorg, tentoonstellingen en culturele aspecten. Hoe hoger de oplage, des te dikker het tijdschrift kan worden. Ook U kunt ons daarbij helpen door dit tijdschrift in Uw kenniskring aan te bevelen.

De Redactie

Tijdschrift voor geschiedenis,
monumenten en cultuur
Verschijnt vier maal per jaar

Uitgave

Stichting tot Behoud van
Tilburgs Cultuurgoed
K.v.K. S 096029

Redactie

Ronald Peeters
Rob van Putten
Ton Wagemakers

Stukken voor de redactie te zenden
aan redactie-secretariaat
Montfortanenlaan 96,
5042 CX Tilburg.

Abonnementen

Jaarabonnement f 32,50
Losse nummers f 7,95
Abonneren door overmaking
van f 32,50 op de rekening van
de Stichting tot Behoud van
Tilburgs Cultuurgoed,
Schout Backstraat 8,
5037 MK Tilburg.

AMRO-bank rek.nr. 42.81.63.343,
gironummer bank 1091055
onder vermelding van
"abonnement 1984".

Omslagfoto:
Tilburg wordt bevrijd.
Oude Markt, 27 oktober 1944.

Foto's:
Coll. Gemeentelijke Archiefdienst
Tilburg.

Druk: H. Gianotten b.v. Tilburg

Inhoud

Tilburg 27 oktober 1944 "De zonderlingste bevrijding van een stad door infanterie" F.P.M. Janse	4
"Kettingdrogen, dat kun je niet alleen" Tilburgse textieltekens (II) Ton Wagemakers	11
Het begin van de sociale woningbouw in Tilburg Marjan Rossen	13
Tilburg kort	22

”Kettingdrogen, dat kun je niet alleen”

Tilburgse textieltekens (II)

door Ton Wagemakers

”Bij deze foto ontbreekt jammer genoeg de kruiwagen”, schreef de Tilburgse amateur-historicus Lambert de Wijs. Het ging over de hier afgedrukte foto van Henri Berssenbrugge van omstreeks 1900. Berssenbrugge had in 1901 met een compagnon een atelier geopend in Tilburg. Net als zijn collega's in die jaren maakte hij sterk getoucheerde portretjes met geschilderde doeken tot achtergrond. Maar Berssenbrugge ging in zijn Tilburgse jaren (1901-1906) ook experimenteren, zowel binnen als buiten het atelier. Zijn naturalistische inslag begint hier tot ontwikkeling te komen of zoals hij deze tendens zelf omschrijft: ”Een persoon komt ons het meest gelijkend voor, wanneer hij zich bevindt in zijn alle-daagsche stemming en omgeving”. Een thuiswever of weefster fotografeer je dus niet in het atelier

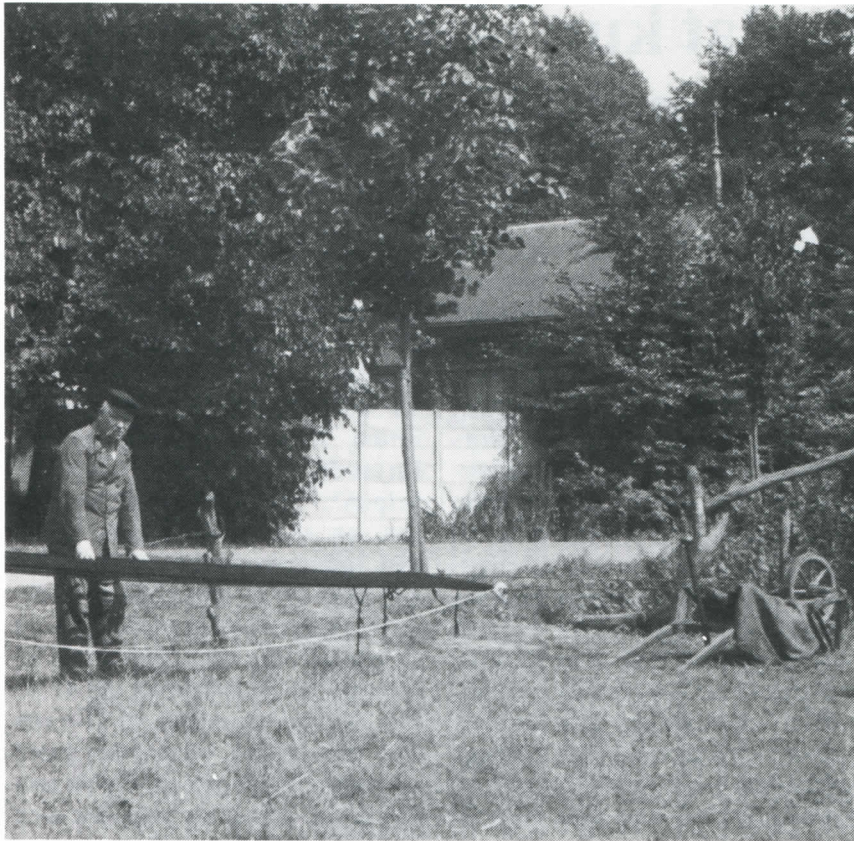
maar in zijn of haar omgeving: achter het weefgetouw of aan het kettingdrogen. Gelukkig heeft hij dat gedaan. Doch wat er precies gebeurt, wordt niet duidelijk. Het heeft te maken met zijn opvatting dat fotografie als kunst moet worden beschouwd, waar de schoonheid van de vorm centraal staat. Wát op de foto stond, was niet belangrijk maar hoe het stond afgebeeld. De vrouwen en de man op de hier afgedrukte foto worden door hem gebruikt als een pittoresk onderdeel van een artistieke compositie. Desondanks kun je iets over de activiteit leren: het kettingdrogen kon langs de openbare weg plaatsvinden en het werk kon je niet alleen doen.

Lambert de Wijs, niet tevreden met de foto, is in 1933 voor informatie op bezoek gegaan bij Frans

van Geloven. Hij was in de jaren dertig de laatste nog werkzame thuiswever. Op de vraag of hij nog zelf de ketting droogt is het antwoord: ”Je hebt geen plaats meer om langs den weg je krukken te zetten. want alles is volgebouwd. En als dat alles nog ging, wie zou je helpen? Niemand kent er nog iets van; en alleen kun je dat zaakje niet opknappen, dat weet je net zoo goed als ik. Buurman en collega moesten er aan te pas komen om te helpen”. De Wijs legt aan de lezer van het interview uit dat krukken houten gestellen in T-vorm zijn, met pinnen, waarop het garen te drogen wordt gelegd. Op de foto zie je net achter de vrouwen zo'n kruk staan.

Nog steeds zal onduidelijk zijn wat een ketting is en waarom deze gedroogd moet worden. Een korte uitleg. De ketting bestaat uit een

Stuk gereden

Heden middag omstreeks 2 uur heeft aan het wachthuis komen klagen Petrus van Kempen wever wonende in het Kwaeind wijk Hoeve Tilburg als dat er een half uur geleden een boer met zijn kar en paard in een aan hem toebehoorende ketting garen gereden heeft die hij op den gemeente weg te droogen had staan en een kruk en een groot partij garen heeft stuk gereden. Den voerman genaamd van Hest wonende te Dongen. De ketting in eigendom toebehoorende aan de heeren Eras te Tilburg.

agent A. van de Pas

Rapport register wachthuis Goirke van 1884 tot 1886, 24 oktober 1884

groot aantal lengtedraden voor de te weven stukken (lappen stof). Op de fabriek bracht men een verband aan tussen deze draden door ze één voor één aan een touw vast te maken, de zogenaamde "onderband" van de ketting. Volgens De Wijs bestond een ketting gewoonlijk uit draden met een lengte voor vier stukken; een stuk kon de lengte hebben van 60 ellen. Deze lengtedraden moesten versterkt worden met een dunne dierlijke lijmoplossing om draadbreek te voorkomen. De ketting werd daarvoor door een verwarmde bak met lijm gevoerd en het overtollige werd tussen een perswals verwijderd. (Dit is de lijmmachine.) Na dit kettinglijmen moest er op zodanige wijze gedroogd worden dat de draden niet tegen elkaar geplakt bleven.

Tot nog toe lijkt het door de foto van Berssenbrugge en het verhaal van Van Geloven dat je voor het drogen van de ketting alleen een stel krukken nodig hebt. Maar hoe zit het dan met de kruiwagen, waarover De Wijs schreef? Op het Gemeente Archief vond ik de andere afgedrukte foto, waarop een omgekeerde kruiwagen staat afgebeeld. Wat betekent het? In het geval dat ik iets moet weten over het

werk van de thuiswever, ga ik naar mijn vriend de 94-jarige Jaonneke Janssens. Berssenbrugge had hem kunnen fotograferen, omdat hij juist in die tijd als jong thuiswever-tje werkte. Met beide foto's ben ik (TW) naar hem (JJ) toegegaan en we raakten in gesprek:

TW Kettingdrogen kun je niet alleen?

JJ Nee. Kettingdrogen, dat kun je niet alleen. De ketting wordt op de krukken gelegd. Dan wordt de "onderband", zo noemden wij het, van elkaar gedaan, gesplitst. Zeg dat ze 800 draden hoog stonden, dat was al hoog voor die buitenwevers vroeger, die werden dan gesplitst in tien delen om het in het verband te houden. Anders liep alles door elkaar.

TW Hier op de foto van Berssenbrugge kun je het eigenlijk tellen... het zijn ook een stuk of tien delen.

JJ Ja. Het moest zo gesplitst worden, dat de eerste draad vóór ook de eerste draad achter moest zijn.

TW Die vrouwen zijn de draden aan het splitsen?

JJ Dat hebben ze al gedaan. Het is uit de lijmmachine gekomen en die vrouwen zetten ze buiten om te drogen.

TW Hoeveel tijd nam het drogen in beslag?

JJ Het hangt af van het weer. Wanneer het warm weer was, dan waren ze in een paar uur droog. Als het nou veel waaide, dan sloeg de wind ooit in de kettings. Maar ze hadden dan "roeikes", 15 à 20, en die staken ze er dan door zodat de gelijkde draden niet aan elkaar sloegen.

TW Waar staken ze dan die "roeikes"?

JJ Ze deden de houten "roeikes" er zo door dat ze niet in elkaar zouden raken. Alles moest in verband gehouden worden.

TW Ik heb hier nog een foto, die zou gaan over het drogen van de ketting. Met een omgekeerde kruiwagen...

JJ Ik zal het je vertellen. De ketting moet strak worden, zo strak mogelijk. Je had een dik hout achterin zitten, het "lijmhout" noemden wij het, en een kruiwagen ondersteboven. Ze zetten er een pin voor, zodat die kruiwagen op z'n plaats zou blijven. Je ging met het rad van die kruiwagen de ketting spannen.

TW Werd dat altijd met de kruiwagen gedaan?

JJ Dat moest. Het kon niet anders. Een natte ketting kan goed rond 50 pond gewogen hebben of nog meer. De ketting werd met een touw aangedraaid, welke verbon-

den was met het "lijmhout". Iedere keer werd er dan een spil tussen het rad gestoken, dat die niet terug kon lopen.

TW En als de ketting gedroogd was?

JJ Het werd opgehaald van de krukken en ze gooide het om de hals. Was het een hele lange ketting dan met z'n tweeën. Ik kan het me nog goed herinneren, ik heb het allemaal nog gezien.

Tenslotte, altijd een belangrijke vraag bij foto's, wat zie je niet? Wat gebeurde er, als het regende? Frans van Geloven: "Als het regenachtig weer was, dan was het misère, want, dan kon je soms 2 dagen op je drooge ketting wachten en stond de verdienste stil". Soms kon het niet lijden en ging men de gelijmde ketting boven de kachel drogen. Het moet een stank in het huis veroorzaakt hebben, die nauwelijks te beschrijven valt. Bovendien was de druppelende lijm boven de

kachel erg brandgevaarlijk. Jaonneke Janssens vertelde me dat op die manier bij hem thuis eens een brandgat in de ketting was ontstaan. Dit was erg omdat de ketting toebehoorde aan de fabrikant. J.L. Donders en Zonen, waarvoor zij weefden, had hen gelukkig de schade niet laten betalen.

Jaonneke ging omstreeks 1902-1903 op de fabriek werken. De thuisweverij liep ten einde en de oude techniek van het kettindrogen zou spoedig niet meer uitgeoefend worden. Hoe het volgens Jaonneke op de fabriek ging, is weer een ander verhaal...

Gebruikte bronnen

Gespreksarchief Ton Wagemakers Tilburg, gesprek met Jaonneke Janssens op 28 april 1981. (Code B 4)

H.J. Scheffer, *Portret van een fotograaf. Henri Berssenbrugge*. Leiden 1867.

L.G. de Wijs, *Geschiedenis der Tilburgsche textielnijverheid* enz. *Knipselboek D*. Aanwezig op het Gemeente Archief Tilburg.